

Lőrincz Kálmán

Geopolitikai-geostratégiai helyzetünk alakulása

Lőrincz Kálmán nyá. vezérezredes, a Magyar Honvédség volt parancsnoka *Menetben/Egy katona gondolatai* című hat fejezetből álló könyvében, amely nemrég jelent meg az MH. HÍM gondozásában, áttekintést ad korunk aktuális biztonsági és honvédelmi kérdéseiről. Az alábbiakban némi rövidítéssel közreadjuk az I. fejezet fontosabb téziseit, amelyben a szerző hazánk geopolitikai és geostratégiai helyzetének alakulásáról fejt ki véleményét. A téma széleskörű elemzését adva fontos következtetésekre jut a honvédelemre és a hadseregre vonatkozóan.

A 20. század utolsó évtizedének fordulóján a világpolitikai színtér bipoláris szerkezetének megszűnése, a jaltai rendszer összeomlása, a világpolitikai erőterek korábbi politikai, gazdasági és katonai stabilitásának a felbomlását is jelentette. Az elmúlt évtizedben bekövetkezett alapvető változások egy szükségképpen bizonytalansággal is együtt járó politikai, gazdasági és katonai újrendeződés kezdetének tekinthetők.

Ma már az is egyre inkább nyilvánvalóvá válik, hogy az ezredfordulót követő néhány évtized is az egymásnak feszülő ellentétek, a változó térségű és intenzitású politikai, szociális és szellemi nyugtalanság időszakának ígérkezik. (Közismert, hogy az 1990 előtti helyzetet – biztonság szempontjából – a magas kockázat és a nagyfokú stabilitás jellemezte, míg ma az alacsonyabb szintű, de sokféle kockázat és az alacsony fokú stabilitás a jellemző.) Következésképpen hazánk számára az átalakuló környezet – a lehetséges pozitív tendenciák mellett is – nem egyértelműen kedvező, gyakran instabil, kevésbé kiszámítható és kockázatokkal terhes objektív adottságot jelent. „Kegyetlen anarchikus ez a világ, ahol a nemzetközi törvényeknek, szabályoknak és megállapodásoknak nincs hatékonysága, ahol a biztonság és a szabadság védelme a katonai hatalom birtoklásától és alkalmazásától függ.” Ez az idézet bármilyen ismerősnek is tűnik, nem a máról szól. Ez Thomas Hobbes világának ábrázolása (1651) *Leviatán* című munkájából. A jelenről George Bush nyilatkozott jellemzően: „Bizonyos esetekben csak az erő arányos alkalmazása véd meg bennünket az erőszak irányította, kaotikus világtól.” Mai világunk a fenyegetés, a globalizáció gyakran azonosíthatatlan, de a valódi hatalmat gyakorló névtelen erőié. Erre a fenyegetésre, úgy tűnik, nincsenek érdemi válaszaink.

Elgondolkodtató, hogy a biztonsággal és az erőszakkal kapcsolatos jellemzések hasonlóságát mennyire nem torzítja a történelmi távolság. Úgy tűnik, az emberiség történelmében nem volt – és ma sincs – olyan rend, amely biztosítékot jelentene az erőszakkal szemben. A jelen folyamatainak bizonytalansága azonban felfogható olyan lehetőségként is, amely nyitott a kreatív hatásgyakorlás, a jövő lehetséges formálása előtt. A geopolitikai-geostratégiai elemzések, a stratégia-alakítás eredményessége végül is azon múlik, hogy milyen mértékben vagyunk képesek csökkenteni a kockázatokat, keresni és megtalálni a jobb pozíciókat biztosító érdekérvényesítés útjait és módjait, időben felismerni azokat a reális történelmi alternatívákat, amelyeket a javunkra fordíthatunk.

Az új évezred elejére bekövetkezett változások olyan mértékben átrajzolták Európa és Közép-Ázsia térképét, hogy következményként a korábbi lényegesen meghaladó geopolitikai-geostratégiai felfogás van kialakulóban. A klasszikus értelemben vett geopolitika és geostratégia épülhet földrajzi, történelmi vagy ideológiai alapokra, illetve ezek valamely kombinációjára. Napjaink térszemléletére viszont jelentős hatást gyakorolhat a globalizáció és a regionalizáció. A geopolitika-geostratégia mai fogalmi rendszeréhez közvetlenül és szervesen kapcsolódik a közeljövő előrevetítése, prognosztizálása, ugyanakkor kényszerűen hatja át az átalakulás bizonytalansága, viszonylagossága. Ma még nehezen behatárolhatóan, de egyre inkább körvonalazódik a hatalmi újrafelosztás folyamán kialakuló többpólusú hatalmi struktúra és az annak megfelelő geopolitikai újrendeződés.

A gyökeres változások együtt járnak az új típusú veszélyekkel. Ennek megfelelően az állam érdekérvényesítő törekvéseinek és a vele járó kockázatoknak együttes számbavétele, a geopolitikai célok és a geostratégiai kényszerek együttes figyelembevétele, összegzése válik szükségessé.

Az ország geopolitikai-geostratégiai helyzetében beállt változások

A geopolitikai-geostratégiai helyzetünkben bekövetkezett változásokra irányítva a figyelmet, nem kerülhetjük meg a globalizáció és a regionalizáció hatásának kockázatonövelő következményeit és térszemléleti konzekvenciáit. Egyre inkább érvényét veszti az a felfogás, amely tagadja a regionális konfliktusok lehetőségét, és hiteltelenné teszi a területvédelem szükségességét. A globalizáció ránk gyakorolt hatását tekintve, nem lehetnek illúzióink, mert nem arról szól, amire vágyunk, amit hiszünk és amit remélünk, hanem arról, ami történik velünk. Ezért a *jövőt is csak olyan mértékben láthatjuk előre, amilyen mértékben részt vehetünk annak előkészítésében.*

Hazánk jövőbeni lehetőségeire és biztonságára – belső helyzetének alakulásával együtt – mindenekelőtt az európai helyzetben, valamint közvetlenül a térségünkben végbemenő változások gyakorolnak közvetlen hatást. Országunk kontinentális környezete, az ezredforduló *Európája azonban nem a nyugalom szigete.* Egyidejűleg jellemzi a nemzetállami fejlődés, az egységesülési törekvés, az ideológiák és eszmeáramlatok sokszínűsége, az ellentmondásokat és érdekellentéteket kifejező megosztottság, globális kényszerek és kimerítő elgondolások.

Ha Európát úgy értelmezzük, mint földrajzi, politikai, gazdasági és biztonsági érdek- és történelmileg kialakult értékközösséget, akkor az úgynevezett „csatlakozá-

sunk” értelmetlen, de legalábbis pontatlan. Valójában mi egy olyan új európai renchez csatlakozunk, amelynek alakulása, formálása viták és folyamatos egyeztetések tárgya. Az egyesülési törekvések mellett Európa sokszínűsége továbbra is megőrzendő érték. Ugyanakkor *ma még nyitott kérdés, hogy az egységesítést célzó folyamatok képesek-e érvényesíteni a közös előnyöket, összehangolni az érdekeket, megőrizni és támogatni a nemzeti értékeket.* Nem az „euroszeptikus” megközelítés a kétkedés oka, hanem annak a realitásnak a figyelembevétele, hogy az itt élő népek egymással való küzdelmeinek, nagyhatalmi megosztottságukból is eredő történelmi ellentéteinek máig ható tapasztalatai és lehetséges tanulságai ott vannak a közgondolkodásban. Erre is utal az Európai Unió (EU), amikor az új – a konvent által elfogadott – alkotmánytervezete preambulumban megfogalmazza és meggyőződését fejezi ki: „Európa népei – miközben továbbra is büszkék maradnak nemzeti identitásukra és történelmi örökségükre – túljutnak ősi megosztottságukon és egyre szorosabban együttműködve alakítják közös jövőjüket.”

Az európai egyesülési folyamat napjaink egyik legfontosabb kihívása. E folyamat stratégiai távlatai túlmutatnak a következő évtizeden, ennél fogva jelentős hatással lehetnek az ország jövőbeni lehetőségeire, elkötelezettségére. Az egységes Európa kialakítására irányuló makro-geopolitikai törekvés, valamint a hazai integrációs készlet egybeesése sajátos, gyakran ellentmondásos és kompromisszumokra kényszerítő állapot, és nem maga a megoldás, hanem csak a lehetőség. *A jaltai világtrend után az új még csak most van kialakulóban.* Ha vitatott is, mégis közelebb áll a realitáshoz az a felfogás, amely szerint a NATO és az EU kelet-európai bővítése még csak a régi rend maradványainak felszámolását jelenti. Az ezredfordulón a figyelem középpontjában – az Európa egységesülését célzó folyamatokkal és törekvésekkel együtt – a közös európai biztonság és védelempolitika, az európai védelmi dimenzió áll. Az európai közösség célja – annak egymással szoros összefüggésben lévő két oldala – az európai biztonság megszilárdítása, valamint Európa világpolitikai súlyának növelése. Logikus ez a cél és törekvés, ha figyelembe vesszük, hogy a válságok, konfliktusok kezelésében mutatkozó tehetetlenség, a nemzeti érdekekre hangsúlyozott megosztottság és tanácstalanság már jó ideje figyelmeztet az egység és a szükséges képesség hiányára. Az iraki válság pedig egyértelműen bizonyította az EU strukturális gyengeségét a külpolitikában. Ezért egyre inkább hangot kap és teret nyer az a felfogás, amely szerint, ha *Európa tényező akar lenni a világ hatalmi újrafelosztásának folyamatában, akkor közös külpolitikája érdemi képviselőre, integrált katonai képességekre, sőt, kontinentális méretű hadiipari együttműködésre van szüksége.* Az EU Védelmi Ügynökség által összeállított hosszabb távú kitekintés szerint a jövő Európájának víziója – nem túl ígéretesen – a megosztottság változatlanágát tételezi fel, és nem többet, mint a világpolitikai „status-quo” megőrzését látja elérhetőnek.

Számunkra különösen figyelmeztető az EU fejlődését megjelölő alapvető kérdések tisztázatlansága és transzatlanti kapcsolatai előrelátásának a bizonytalansága. Az EU-nak a bővítéssel kapcsolatos problémáira is utalóan *Günter Verhagen* EU-biztos szerint a brüsszeli bürokrácia képtelen változtatni berögzött gondolkodásmódján, és akadályozza a modernizációt. A hataloméhes, nem választott hivatalnokok, a brüsszeli biztosoktól függetlenül, állandóan igyekeznek kiterjeszteni a jogkörüket. Bírálataban megjegyzi: „Azt hiszik, hogy minél több a jogszabály, az előírás, annál inkább európaiak vagyunk.” Elgondolkodtató az a vélemény, amely szerint a brüsszeli bürokrácia

kényszeres szabályzási hatásmechanizmusa is hozzájárult az egész régióra jellemző társadalmi kiábránduláshoz. Felerősödik az a vélemény, hogy a kormányok nem elsősorban Brüsszelnek, hanem saját nemzeteiknek tartoznak felelősséggel. A nemzeti érdekek hangsúlyozott képviselőre utal az EU alkotmánytervezetének reformszerűvé válásának módosulása. Bár sokak számára nem szimpatikus, mégis érdemben hangsúlyozható, hogy hibás stratégia esetén az új kihívásokra az integráció, az egységesülő Európa tagjaként és részeként is lehet téves válaszokat adni. Az *EU-hoz való csatlakozásunk történelmi jelentőségének méltatása ezért nem pótolhatja saját helyünk, szerepünk tisztázását, lehetőségeink és kockázataink következetes elemzését, a reálisan felvázolható jövőképet.*

Az EU saját hadereje megvalósításának határidejét 2003-ról 2007-re, majd 2010-re folyamatosan elhalasztja. Feltehetően még hosszú ideig viták és ellentmondások kísérik az EU katonai képességeinek kialakítását. *Lord Robertson: A NATO jövőképe 2012-ig* című előadásában felhívja a figyelmet arra, hogy nagyobb instabilitás várható az elkövetkező években, amelyeknek fő színterei a Kaukázus, Közép-Ázsia, Észak-Afrika és a Közel-Kelet. Ezek – a regionális válságokkal kísért politikai, gazdasági átalakulási folyamatok – következményei áttérjednek, kihatnak Európára és Észak-Amerikára is.

A prágai csúcspont döntéseivel a NATO biztosítani akarja, hogy erős és hatékony maradjon. Ugyanakkor a *NATO megítélése – jelenlegi helyzetét és jövőbeni biztonságpolitikai szerepét illetően – nem egységes, és tagországainak jövőképe sem harmonikus.* Az európai védelmi politikát ma még olyan törekvések formálják, amelyek fontosnak tartják, hogy a NATO-n belül erősödjön az európai védelmi identitás. Az EU és a NATO kapcsolatai sem tisztázottak kellően. Nem alakult ki közös biztonság- és védelempolitika. E vonatkozásban a jövőt illetően meghatározóak lehetnek a transzatlanti viszonyok és kapcsolatok az érdekegyeztetés bázisán. (Jövőbeli jelentőségének megfelelően kapott hangsúlyt a prágai csúcstalálkozón a két szervezet együttműködése.) Belátható, hogy a NATO is átalakulása folyamatát éli, és hogy új missziójának megfelelőhessen, a stratégiai előrelátás fontosságát, ennek az előrelátásnak katonai képességekké alakítását és a politikai akarat szükségességét hangsúlyozza.

A szövetség jövőjét illetően vannak olyan vélemények, amelyek szerint a *NATO négy lehetséges opció közül választhat.* Választhatja eredeti funkcióját, Európa védelmét, az EU-val egyeztetett közös védelem- és biztonságpolitikára alapozottan. További lehetőség a „NATO plusz” program folytatása, amelynek révén – alapvető védelmi funkciója mellett – a tagállamok védelmét a szövetség határain kívül is biztosítja. Lehetőségként jöhet számításba az is, hogy egy globális védelmi szövetség pilléréként más, nem NATO-országok eseti részvételével bővíti képességeit. Reális alternatívaként adódik az a lehetőség is, hogy regionális szinten elosztja globális védelmi feladatait. A 2006. év végén megtartott rigai NATO-csúcs azonban – a várakozásokkal ellentétben – nem foglalkozott a NATO jövőbeni szerepmódosulásának kérdéseivel. Továbbra is vitatott a NATO új stratégiai koncepciója kialakításának időszerepe. Van olyan nézet, amely szerint a válságok kezelésében – tekintettel azok komplex jellegére – az Európai Uniónak több lehetősége van, mint a NATO-nak. Mai tapasztalataink azonban inkább arra engednek következtetni, hogy az USA katonai beavatkozásainak következményeit (pacifikáció, stabilizáció, konszolidáció) a NATO-tagok és velük együttműködő államok lehetnek hivatottak kezelni.

Helyünk a „köztes Európában”

Az úgynevezett „köztes Európa” és a Földközi-tenger térsége folyamatosan a nagyhatalmak és a szövetségi rendszerek sajátos érdekterülete és konfliktuszónája. Mindennek természetes következményeként hazánk közvetlen környezetét, Közép-Kelet-Európát tradicionálisan az instabilitás, az egyensúlyhiány és a gyakori megosztottság jellemezte. Ebben a régióban történelmileg jellemző – sok vonatkozásban – az Európával való azonosság és a tőle való különbözőség egyidejűsége. Szinte általánosnak tekinthető az a megítélés, hogy mi amolyan „másik Európa” vagyunk. Erősíti ezt a fajta vélekedést, hogy Nyugat-Európa is jellemzően megkülönbözteti ezt a térséget önmagától. Közép-Kelet-Európa mintha egyfajta határvidék lenne a Nyugat és a Kelet között. Miközben egyik sem igazán, mégis egyszerre mind a kettő. Van olyan vélemény, hogy éppen ez a határ menti lét a közép-kelet-európai élet legősibb alapja – népek, nyelvek, kultúrák, vallások sokszínűségével a „legnagyobb sokaság a legkisebb térben”.

A 18. század végétől időről időre felvetődik a kérdés, hogy a közép-kelet-európai térség éppen melyik nagyhatalom érdekszférájához tartozzon. A régió kisebb országainak nemigen marad más lehetőségük, mint a különböző méretű igazodás az éppen illetékes nagyhatalomhoz. A kisebb államok kényszerpályára sodródhatnak, ha lokális érdekeiket makro-geopolitikai törekvések (erővonalak) ellenében akarják érvényesíteni. Ugyanakkor hatékonyabban érvényesíthetik érdekeiket, ha azokat képesek – nem pusztán kiszolgálói szerepben – összehangolni a domináns geopolitikai törekvésekkel. A kisebb államoknak meg kell ismerniük a nagyhatalmak egyes földrajzi régiókra vonatkozó elképzeléseit. Csak a szűkebb régióban való gondolkodás a kisebb állam egyoldalú – érdekeit és érdekérvényesítését is szűkítő – stratégiájának a kialakulásához vezet. *Hazánk jellegzetesen olyan állam, amelynek földrajzi fekvésénél, geostratégiai helyzeténél fogva egyaránt számolnia kell a nagyhatalmi érdekek reá háruló következményeivel, valamint a térségben végbemenő és nemzeti érdekeit közvetlenül befolyásoló változásokkal.*

Magyarországnak Közép-Kelet-Európában, azon belül a Kárpát-medencében van a hatalmi viszonyokat is érintő lokális geopolitikai-geostratégiai szerepköre. Hazánk területe átfogja a medence központi körzeteit. (Rajtunk kívül Szlovákia az egyetlen szomszédos állam, mely teljes területével a Kárpát-medencében fekszik.) Magyarország a makroszintű geopolitikában mindenekelőtt fontos átvonulási és más régiókkal összeköttetést biztosító sajátos érdekterület. Földrajzi fekvése és adottságai alapján Közép-Kelet-Európa déli körzeteinek központi, úgynevezett kulcsállama. (A „kulcsállam” mint geopolitikai fogalom értelmezése napjainkban szakmai körökben is vitatott. Különösen azért, mert a geopolitikai kulcsállam klasszikus értelemben olyan állam, amely földrajzi helyzeténél fogva – egyéb adottságaival együtt – biztosítja egy földrajzilag meghatározott térség feletti ellenőrzést. Birtokbavétele és megtartása hadászati és hadművelleti szempontból döntő befolyással bírhat.) A fogalom, tartalmát illetően, természetesen módosulhat, azonban lényegét tekintve mai helyzetünkre is értelmezhető. Különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a magyarság történelmi és kulturális öröksége nem szorítható a jelenlegi határai közé. Történelmünk 20. századi eseményeiből pedig, ha csak a két világháborúban való részvéte-

lünkre gondolunk – három idegen megszállás, négy határmódosítás –, akkor kulcsálami helyzetünk, szerepünk is igazolhatónak tűnik.

A ma történéseit illetően nemzetközi elemzők is kiemelt jelentőséget tulajdonítanak az országnak mint regionális központnak és az ebből adódó lehetőségek kihasználásának. Már az ezredfordulón számos multinacionális cég innen irányítja a térségben folytatott üzleti tevékenységét. A Közép-Kelet-Európában nemzetközi centrumot fenntartó multinacionális cégek több mint 40%-a Budapestre telepíti központját. Magyarország szerepe az európai folyamatokban kis területi méretei ellenére sem jelentéktelen. E folyamatok menetét a regionális térben érdemben befolyásolhatja. *Donald Blinken* – 1994 és 1998 között az USA magyarországi nagykövete – is hangsúlyozta: „Az olyan kis országok is, mint Magyarország, fontos szerepet játszhatnak eszményeink és politikánk támogatásában, ha kedvező földrajzi helyzetük párosul demokratikus intézményeik és törekvéseik erejével.”

Az elmúlt évtizedben végbement változások következményeként az ország környezete gyökeresen átalakult. A hazánkkal közvetlenül határos, mintegy százmilliós lélekszámú hét ország közül mindössze kettő, Ukrajna és Románia nagyobb területileg. Az ezredfordulót követő években ismét módosult stratégiai helyzetünk. Hét új taggal bővült a NATO 2004-től. Szlovénia és Szlovákia mellett három balti ország, Észtország, Lettország, Litvánia, valamint két – további stratégiai előnyöket kínáló – ország, Románia és Bulgária is meghívást kapott a NATO 2002. november 20-i prágai csúcstalálkozóján.

Geopolitikai helyzetünk felértékelődhet, különös tekintettel a szomszédos térségekkel kapcsolatos tradicionális ismereteinkre és tapasztalatainkra. Geostratégiai helyzetünk pedig nem hasonlítható össze, és sok tekintetben eltér a térség más államainak helyzetétől. *A magyar biztonság- és védelempolitika ma kizárólag szövetségi keretekben értelmeződik.* A jövőt illetően azonban növekvő jelentőséggel bírhatnak a Kárpát-medence gazdaság- és biztonságpolitikája összehangolására irányuló törekvések. Ezzel indokolható leginkább a stratégiaváltás, a kényszerek és kockázatok, valamint a lehetőségek alapos számbavétele, esetleges újraértelmezésének szükségessége. Ez a felfogás ma igen vitatott, nem kevesen éppen ellenkező véleményeket hangoztatnak és másként ítélik meg geopolitikai-geostratégiai helyzetünk legfontosabb jellemzőit.

Napjainkban Európában egyidejűleg többféle – főként a nemzeti érdekek által hangsúlyozott – geopolitikai orientációt, irányultságot ismerhetünk. Hazánk helyére, helyzetének jelenlegi és jövőbeni alakulására is vonatkoztathatóan az európai stratégiai gondolkodás leginkább három geopolitikai irányultságot tekint meghatározónak.

Az egyik a geopolitikai törekvések nyugati, transzatlanti iránya. Kifejezi és tartalmát illetően összegzi: az európai integráció erősítését és fejlesztését, Európa politikai, gazdasági és védelmi képességeinek, cselekvőképességének fokozását, valamint a transzatlanti kapcsolatok fenntartását, az Amerikai Egyesült Államokkal való együttműködés jövőbeni alakítását.

A másik, a Kelet-Európa felé mutató transzkontinentális irány, amely – főbb tartalmi elemeire figyelemmel – kifejezi az Európa egységesítésére, az integráció bővítésére, továbbá Közép-Kelet-Európa, valamint Kelet-Európa stabilizálására irányuló törekvéseket, beleértve az Oroszországgal és a kelet-európai FÁK-országokkal való újszerű kapcsolatok kialakítását és fejlesztését.

A harmadik irány a tágabb értelemben vett mediterrán térségre orientál, hangsúlyozva a földközi-tengeri térség jelentőségét, kifejezve a Balkán, az észak-afrikai államok és a Közel-Kelettel kapcsolatos európai érintettséget és érdekelttséget.

A vázolt szemléletmód nem az egyedüli vagy az egyetlen lehetséges. Egy számkra fontos körülményre azonban felhívhatja a figyelmet. Arra, hogy – ha változó hangsúlyokkal, eltérő mértékben és további ellentmondásokról sem mentesen, de – az ország érdekei és törekvései érdekérvényesítésének lehetőségei szervesen kapcsolhatók Európa meghatározó geopolitikai vonulataihoz.

Keresve helyünket, érdekérvényesítésünk lehetőségeit, lokális érdekek, regionális konfliktusok és globális hatalmi törekvések változó hatásaival és következményeivel számolhatunk. Hiába minden jó szándék, döntés, akarat, törekvés, a körülmények megváltoztatják, akadályozzák. Mintha nem lennének felismerhetőek, elemzhetőek, és úgy hatnának, mint derült égből a villámcsapás. Pedig minden esemény, jelenség, folyamat, döntés és következmény valamilyen körülmények között történik.

A katonai gondolkodás a körülményeket valóságnak tekinti, realitásként kezeli, és figyelembevételét, lehetséges befolyásának, hatásának elemzését kötelezőnek tartja. Ennek megfelelően *vázolhatóak* – néhány főbb vonatkozásban – *azok a körülmények, amelyek között hazánk geostratégiai helyzete módosul és újrafogalmazódik*. Jelentős körülményként értékelhető, hogy egy magasabban strukturált Európa van kialakulóban, olyan euro-atlanti biztonsági rendszerrel, amelyben központi helyet foglal el a NATO. Ugyanakkor a különböző nemzetek érdekeiknek megfelelően eltérően értelmezik a biztonságpolitika egyes kérdéseit, és eltérően látják annak cél- és eszközrendszerét is. Felismert körülmény, hogy a kockázati tényezők globális és regionális szinten egyidejűen és egymással kölcsönhatásban jelentkeznek. Az ezekre való érdemi reagálás pedig feltételezi a nemzetközi együttműködés fokozását. A veszélyforrások összegződése, egyidejűsége és eszkalációs jellege magában hordja a katonai veszélyeztetés kialakulását. *Lehet mást és másként kommunikálni, de a háborúkkal, a fegyveres konfliktusokkal realitásként kell számolni*, miközben alig láthatóak át, és csak nehezen, nagy vonalakban prognosztizálhatóak a háborúk következményei.

A politikai, gazdasági és társadalmi megújulás a dezintegrációval, az érdekek különbözőségének hangsúlyozásával bontakozik ki. E folyamatok kölcsönhatása határozza meg az átalakulás ellenőrzött, békés vagy konfliktusoktól terhes alakulását. Azt a körülményt sem lehet figyelmen kívül hagyni, amely a nemzetközi jogi normák instabilitásával függ össze. Az államok területi integritása, a határok sérthetlensége, a belügyekbe való be nem avatkozás és az önrendelkezés tiszteletben tartásának elvei – sok tekintetben – vitatottan, kétségeket ébresztve érvényesülnek. Tapasztalatokon alapul az a vélemény, hogy ha az erőszak nem jogkövető, akkor a jog legitimálja az erőszakot. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a mai nemzetközi politika az erő, az alkalmazkodás és az érdekérvényesítés szférája. *Napjaink realitása a globális geopolitikai áttrendeződés, stratégiai irányváltásokkal*.

A 90-es években úgy tűnt, hogy egy erősödő védelmi orientáció eredményeként a súlypont áthelyeződik egy olyan stratégiára, amelynek célja a lehetséges ellenfél visszatartása a fegyveres erők alkalmazásától, és a védelem újszerű követelménye, missziója a háborút elkerülő konfliktuskezelés. Az ezredfordulóra azonban egyre

inkább előtérbe került – kezdetben biztonságpolitikai, nemzetközi jogi és szakmai vitákkal övezve, de ma már legitimálva – az úgynevezett *aszimmetrikus és transznacionális veszélyekre való reagálás, a megelőző hadviselés stratégiája*. Ez a körülmény azért fontos, mert napjainkban az úgynevezett „permanens hadviselésnek” inkább politikai (főként belpolitikai) haszna van, mint valóságos eredményei, de távlatosabb stratégiákat feltételez. A válságkezelő folyamatok továbbra is elégtelenek, a hagyományos szervezetek és logikák bázisán hatékonyságuk kérdéses. E vonatkozásban veszélyt jelent a kialakult válsághelyzet túldimenzionálása, a radikális megoldásokra való törekvés éppen úgy, mint a veszélyeztetés alulkezelése. Azt gondoljuk, hogy a *társadalom fejlődésének vizsgálatára irányuló bármely kísérletnek számolnia kellene a haderő szerepével*. A háború és a béke kérdései – különösen a mi számunkra – nem lehetnek a realitásokat nélkülöző, öncélú viták témái. A biztonság a túléléssel kapcsolatos és mindmáig az erő alkalmazását szükségelteti, egyben legitimálja. Ma nálunk sokan nem ebben a felfogásban értelmezik a biztonságot, és korszerűtlennek tekintik, bírálják azokat a nézeteket, amelyek szerint minden államnak elsősorban saját magának kell gondoskodnia a túléléséről, mert senki sem teremti meg számára az ehhez szükséges biztonságot. *Mit gondoljunk erről? Esetleg Adyval vallhatjuk:*

*Most alszik a magyar a magyarban
Minden nációnak van terve.
A magyar azt mondja, ha tönkremut:
Így akartam.*

Katonaföldrajzi sajátosságaink

A Magyar Köztársaság földrajzi geostratégiai helyzete miatt is fokozottan érzékeny a külső – különösen a szomszédos térségek esetleges instabilitásából eredő – hatásokra. Az ország területe Európa egyik jól elkülöníthető tájának, a Kárpátok, az Alpok és a Dinári-hegység övezte Kárpát-medencének meghatározó központi részét foglalja el. Ezt a területet katonaföldrajzi szempontból jellemzi a kis mélység és környezete felé az átmeneti területiség.

Az ország határai zömében nyitottak és a határ vonala – a terület méretéhez képest – hosszú (2231 km), bármely irányból könnyen sebezhető. Védőképességünkre jelentős hatással van, hogy területünk függőleges tagoltsága igen gyenge, az ország területének 68%-a (mintegy 63 000 km²) alföldi jellegű. Igen nagy mértékű a lakosság koncentrációja, amelyre a legjellemzőbb példa a főváros. Budapesten, az ország területének 0,6%-án él a népesség több mint 20%-a. Megyeszékhelyeink 84%-a, városaink (2003-ban 256) 60%-a 50 km-en belül, 35%-a pedig 25 km-en belül helyezkedik el a határtól. A főbb közlekedési irányok az urbanizációhoz kötődnek és zömében egybeesnek a lehetséges támadási irányokkal.

Katonaföldrajzi helyzetünk alapján is könnyen belátható a sérülékenység, a védelem bonyolultsága, diktálva az aktív védelem, az erős tűz- és mobil csapásmérő képesség iránti igényt. *Nem vélelmezzük azt a tradicionalista felfogást, hogy a biztonság a katonai erővel van kizárólagos összefüggésben, de a katonai biztonságot a saját helyünknek és szerepünknek megfelelően kellene értelmeznünk.* A védelmi felülvizsgálat miközben való-

szerűsíti, hogy „a Magyar Köztársaságot az elkövetkezendő évtizedben hagyományos katonai eszközökkel végrehajtott agresszió nem fenyegeti”, olyan „hatékony haderő kialakítását célozta meg, amely egyszerre képes ellátni a hagyományos típusú területvédelmet, és választ adni a XXI. század biztonságpolitikai kihívásaira”. Az idézett valószínűsített évtized igen merész, némileg illuzórikus előrelátás, és nem tudott, hogy feltételezés vagy következtetés. A területvédelemmel kapcsolatos felfogás pedig azóta lényegesen megváltozott. A változás lényege, hogy az expedíciós jellegű nemzetközi szerepvállalást a honvédelem rangjára emelte, és az ennek megfelelő képességek és haderőstruktúra megteremtését célozza. Csak abban bízhatunk, hogy katonai biztonságunk a jóslatok szerint alakul. A katonai biztonság azonban nem bizalmi kérdés. Lehet, hogy nem indokoltan, de felvetődik a kérdés: csak olyan katonai képességek fenntartása kívánatos, amely nem nélkülözheti a „nagyok” segítő közreműködését? Úgy tűnik, régen elvesztette aktualitását Kossuth Lajosnak a honvédelemmel kapcsolatos beszédében elhangzott figyelmeztetése: „Mert minden szövetségesi érintkezések mellett is élni nem fog azon nemzet, kit nem saját életerejé tart fel, hanem csak másoknak gyámolítása.”

Megfontolásra érdemes gondolatok

Hazánk geostratégiai helyzetével kapcsolatban néhány megfontolásra is érdemes gondolat – feltételezés vagy következtetés – választható. Napjainkban ezek a gondolatok igen vitatottak és a különböző szakmai műhelyek a változatokkal kapcsolatban messze nem egységesen foglalnak állást.

Az európai integrációs folyamatok alakulása azt mutatja, hogy a jövőt illetően egyes országok inkább saját érdekeiket helyezik előtérbe, mint az integrációban elfoglalt helyüket. Kissinger is utalt arra: „Egy jól működő nemzetközi rendszernek mindig kell hagynia elegendő teret az eltérő nemzeti érdekek számára. S bár meg kell próbálnia azokat közös nevezőre hozni, soha nem indulhat ki egyszerűen a hiányukból.” Vannak, és a jövőben is lesznek, olyan területek, ahol a nemzeti önérdek a szorosabb együttműködést kívánja, más területeken viszont nem. Ennek megfelelően a tagság és azzal járó alkalmazkodási kényszer sem indokolhatja az önálló gondolkodás és a saját problémamegoldás feleslegességét. Továbbra is realitása lehet annak az ismert felfogásnak, amely szerint valamely állam annyit érhet el politikai-gazdasági eszközökkel és diplomáciai úton, amennyit erővel is képes alátámasztani érdekei képviselésében és védelmében. Hasonlóan érvel F. Fukuyama a jövőre vonatkozóan: „Az államépítés művészete a nemzeti hatalom kulcsfontosságú alkotóeleme lesz éppúgy, mint a világrend fenntartását célzó hagyományos katonai erő bevetésének képessége.” Napjaink átalakuló és erőszakra hangolt világában ismét megfontolandó az a történelmi tapasztalat, hogy aki másra bízta a biztonságát, függő helyzetbe kerül és méltatlan megalkuvásra kényszerül. Ennek megfelelően az államok maguk alakítják ki nemzeti stratégiáikat. Maguk döntenek el, hogyan feleljenek meg a közös biztonsági igényeknek, milyen módon elégíthetik ki védelmi szükségleteiket és érvényesíthetik az érdekeiket. A nemzetek tehát meghatározva helyüket, szerepüket, céljaikat és érdekeiket, újradefiniálják magukat. Mi miért nem?

Talán nem véletlen, hogy milyen gyakran emlegetett fogalom a biztonság. Sokszor és sokan használják érvként, magyarázatként, megnyugtatóként. Védelmi

képességeinkkel kapcsolatos kétségek esetén különösen a kollektív biztonság hangoztatása a gyakori. A Népszövetséggel kapcsolatban, 1937-ben *Winston Churchill* kétségét fejezte ki: „Mi a nevetséges a kollektív biztonságban? Az egyetlen nevetséges dolog vele kapcsolatban az, hogy még nincs meg!” A történelem őt igazolta, valóban nem volt meg. Ma megvan? Sokféle válasz lehetséges erre a kérdésre. A hiba az, ha a kollektív biztonság megteremtésébe, létrehozhatóságába vetett hitet, véleményét ténynek tekintjük.

Vonatkozó alapelveink a biztonság fogalomkörét átfogóan értelmezik. Ugyanakkor a biztonság általános értelemben hazánknak más országokhoz való konkrét helyzetét, állapotát, viszonyát és érdekeit fejezi ki. Katonai-védelmi szempontból pedig a biztonság dinamikus egyensúly az államot fenyegető veszélyek és a megelőzésükre, elhárításukra való képesség között. Az elmúlt évtized tapasztalata, hogy nekünk ebben a bizonytalansággal terhes átmeneti időszakban a veszélyeztetéssel, a lehetséges konfliktusokkal és azok közvetlen vagy közvetett hatásaival tartósan együtt kell élni. Következésképpen a *Magyar Köztársaságnak nemzeti érdeke és felelőssége, hogy fenntartsa és fejlessze védelmi képességeit, haderejét.*

A gyorsan kialakuló vészhelyzetekben, amelyek hasonlóan gyors védelmi reagálást tesznek szükségessé, nem felelhetnek meg az alapvető haderőképességet nélkülöző erők. A csak a szövetségi érdekeknek még éppen megfelelő eseti felajánlások nem mehetnek az önvédelmi képességek rovására. A folyamatban lévő haderő-átalakítás programja szerint az úgynevezett „specializálódás azt jelenti, hogy egy adott tagállam a saját katonai igényein felül épít ki és tart fent olyan katonai képességeket, amelyekkel hiányzó szövetségi szükségleteket elégít ki”. Végül is a szövetségen belüli szakosodás jellegének és mértékének meghatározása során – ha ásatag konzervatív felfogásnak ítélik, akkor is – *célszerű figyelmet fordítani a szükséges haderőnemi és fegyvernemi összetételű honvédség kialakítására, a magyar katonai kultúra ápolására, a fegyvernemi értékek megőrzésére.*

A bekövetkezhető, lehetséges konfliktusokra, a jövő háborúira szerveződő haderők érthetően még nem rendelkeznek egyértelműen meghatározható hadviselési elvekkel, és az ismert hadműveleti-harcászati elvek is csak nagy vonalakban utalnak a jövőben követhető eljárási formákra és megoldási módzatokra. *Számunkra e vonatkozásban fontos lehet az úgynevezett indirekt hadászat és a direkt típusú hadművelet-harcászat szükséges és lehetséges összhangjának elvi és gyakorlati kialakítása, az erre irányuló kérdések hadtudományi tanulmányozása. Mit gondoljunk erről?*

Geostratégiai adottságaink szövetségi keretben történő kihasználása akkor és úgy célszerű, ha igazodik az ország törvényes rendjéhez, és erősítve védelmi képességeinket, a Magyar Honvédség (és a Magyar Köztársaság) számára is érdemben hasznosul. Sokan azonosulnak azzal a véleménnyel, amely azt hangsúlyozza, hogy a *mi szabadság-felfogásunkba beletartozik a nekünk leginkább megfelelő gondolkodás és cselekvés.* Nem meglepő és nem ismeretlen számunkra az, hogy gyakran kritikával, indokolatlan gyanakvással találkozunk, ha sajátosságainknak megfelelően alakítunk ki másoktól eltérő megoldásokat. Pedig tapasztalatból tudjuk, hogy idegen elvek, modellek vagy azok bármely elemének minden kritika nélküli átvétele – a honi katonai gondolkodás, a valós szükségletek és tényleges lehetőségeink mellőzésével – súlyos ellentmondásokhoz, identitászavarokhoz és állandósuló bizonytalansághoz vezet.

A 90-es éveket követően a magyar külpolitika következetesen azt szorgalmazta, hogy az európai integráció és a transzatlanti együttműködés normáit, intézményeit és forrásait szervesen kapcsolja a közép-kelet-európai átalakulás folyamatába. Ennek során az integráció felé mutató regionális politikát valósítunk meg, átfogva a térség államaival fenntartott két- és többoldalú kapcsolatokat. Ennek megfelelően a magyar biztonságpolitika regionális célja a térség stabilitásának erősítése, a konfliktusok kialakulásának megelőzése, a válságok olyan kezelése, amely megakadályozza azok eszkalációját. Erre való tekintettel beláthatóan *szükséges a szövetségi és az európai válságkezelő törekvésekkel, rendszerekkel összhangban működtethető, de a sajátosságainkat is figyelembe vevő válság- és veszélykezelési elvek és mechanizmusok kialakítása.* (Olyan kialakítása, amelynek során nem hagyhatóak figyelmen kívül hazánk közeli történelmének, politikai, stratégiai kényszerének tanulságai, valamint a térség történelmi motívációi.)

A konfliktusok, válságok nemzetközi rendezésében való részvételünk kapcsán megfontolandó, hogy *minden külső beavatkozás egy átfogó biztonságpolitikai koncepció és stratégia részeként kerüljön megvalósításra.* A közösen – még ha kényszerűen is – vállalt kötelezettségeinket teljesítve, aktivitásunk mértékét az érdekeink határozzák meg. A szövetség tagjaként pedig jelentős, hogy a közös védelem céljai és reánk háruló feladatai folyamatosan egyeztetve legyenek, mely biztosíthatja a közös védelmi erőfeszítésekhez való hozzájárulás optimalizálását. A tapasztalat azt bizonyítja, hogy az integrációban is annak van tisztelete, becsülete és érdekérvényesítési lehetősége, aki tudja, hol a helye, mi a szerepe, és főként, hogy mit akar. Az országnak az a helyzete, hogy napjainkban nincs nevesítetten potenciális ellensége, nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy háborús konfliktus részévé váljon. *Fontos tehát tudni helyünket, szerepünket, azt, hogy mit érünk, mit jelentünk önmagunknak és másoknak.* Feltétlenül realitása van annak a véleménynek, amely azt hangsúlyozza, hogy az érdekeit, értékeit és céljait tudatosan képviselő és kinyilvánító Magyarország kiszámíthatóbb mind önmaga, mind környezete számára, mintha csupán alkalmazkodási kényszerei szerinti irányváltásokkal teszi önmagát és törekvéseit nehezen kiismerhetővé. Politikai, gazdasági és katonai önrendelkezésünk beszűkülhet, lehet korlátozott, de a kollektív védelemre való hivatkozás nem menthet fel senkit a vállalt és viselt felelősség alól.

A szövetségi politika egyik sajátossága az államoknak az a törekvése, hogy szövetségeseire hárítsa a terheket, és úgy manőverezzenek, hogy kimaradjanak a kockázatos eseményekből, a költséges és érdekeikkel nem összeegyeztethető folyamatokból. A szövetséghez való tartozás, a kollektív védelem elve nem jelenti azt, hogy külső veszélyeztetés esetén a szövetség reagálása automatikusan és azonnal bekövetkezik. A NATO-erők felvonulására csak a tagállamok konszenzuson alapuló döntése után számíthatunk, amely feltételezi – korlátozott ideig – az önálló védelemre való képességet. Ha pedig *érdekeinket, geopolitikai-geostratégiai helyzetünket figyelmen kívül hagyva, minden feltétel és ellenszolgáltatás nélkül veszünk részt konfliktusok megoldásában, háborús közreműködésünk tradicionális következménye olyan áldozatvállalás lehet, amelyet hazánk – gyakran mások helyett is – sokszorosan megfizet.*

* * *

A katonai gondolkodás megköveteli a folyamatok, események reális értékelését, melyet többre tart a felfelé tekintő szempontok érvényesítésénél, a változó eszmék, nézetek diktálta előítéletes indulatoknál. Ha elgondolásaink, véleményünk vitatott, az természetes, mert minden látszólagos bizonyosság csupán hipotézis, feltételezés és hiedelem mindaddig, amíg azt a gyakorlat nem igazolta. Tudjuk, hogy egyetlen koncepció sem tarthat igényt azonnal a teljes és fenntartás nélküli elismerésre. Még a gyakorlat által igazolt tudományos ismeretek is – bár lehetnek objektíve helyesek – viszonylagosak, nem teljesek, pontosíthatóak és továbbfejlesztésre szorulnak. Köztudott az is, hogy a bennünket körülvevő jelenségeket beállítottságunk, érzelmi és lelkiállapotunk szerint, eltorzítva érzékeljük, és eszerint viselkedünk. E tekintetben is megfontolásra érdemes *Thomas Mann* gondolata: „Nem az igazság valódi vagy vélt birtoklása teszi értékessé az embereket, hanem az a becsületes fáradozás, amelyet arra fordított, hogy megismerje az igazságot.” Beláthatóan nem tarthatóak fenn a korábbi változások hatására eltorzult állapotok, a továbbiakat illető bizonytalanság. A jelen biztonságfelfogását sem értékelhetjük úgy, hogy hangoztatott igazságait vitathatatlanak tekintjük. Miközben eligazodást remélve keressük hazánk helyét, szerepét a változó világban, védelmére fordítva a figyelmünket, tudjuk, hogy az előttünk álló folyamatokra is sok előre nem látható tényező hat majd, melyek felismeréséhez és kezeléséhez a katonai hivatás az erőt, a stabilitást főként önmagában keresheti és találhatja meg. *Ahhoz, hogy a honvédtiszt aktív részese lehessen a honvédség arculata formálásának, mindenekelőtt önmagát kell meghatározni, hivatásának lényegét, alapértékeit felismernie és elkötelezettsége alapján önfejlesztésének szükségességét belátnia.*

Végül, minden racionális érvelésen, elveken és megfontolásokon túl, kiemelten hangsúlyozható az az emberi és nemzeti tradíció diktálta kötelesség, amelyre *Rónay György: Tavasz elé* című verséből kiemelt idézettel is utalhatunk:

*És el nem űzhet innen keserűség,
Végzet haragja, semmi hatalom.
Kemény paranccsal ideköt a hűség:
Jóban vagy rosszban, mindig szabadon,
Magunk törvényét vallva, senki másét,
S ha körülöttünk akár egy világ ég
Óvni magunkban s híven adni át
A fiainknak ezt a kis hazát.*

Igen, az egységesülő Európában is egy hazánk van, amely védelemre és áldozatra érdemes. A föld, ahol élünk, ahol még élhetünk, megmaradásunk végső lehetősége. Erről kellene hogy szóljon a honvédség menete, vele és érte – a magunk törvényét vallva –, vállalva az elviselhetőt, és ha kell, az elviselhetlent.